

a bencés rend történetének nemzetközi forrásai-
ból kapunk választ. A vatikáni levéltár anyagá-
ból Johan Ickx írása nemcsak hiánypótló az
1802-es rendi visszaállítás tárgyában, hanem to-
vábbi Magyarországon található források kutató-
sára ösztönöz. Az utóbbit tekintve már napjaink
elevenednek meg a sorok között: „Megfigyeltek
és figyeltettek, beszervezettek...”, de ezt érez-
hetjük a zirci apát pannonhalmi hónapjainál is,
amikor a rátermett utód megnevezése a megol-
dásra váró feladat.

A következő fejezetben a 15–16. századba lé-
pünk és újabb szerzetesrendekről, ferencesekről
és pálosokról olvashatunk, majd Monok István
tollából a Köztes-Európa könyvtörténetébe pil-
lantuk bele, és „összefoglaló gondolatai”-nak
megértéséért tényleg érdemes olvasni tanul-
mányát.

A 18. és 19. századról szóló kilenc tanulmány-
nál mintha a szerzők mozaikkockái rajzolnák
meg a kort. A török kiűzése után elinduló térké-
pészeti munka, majd a kor kulisszái mögé látó
egyházi férfiak naplója, titkos levelezése segít ér-
telmezni a két évszázad eseményeit. A 19. szá-
zad közepének hétköznapi életbe is bepillantást
nyerhetünk Zakar Péter írásában.

Az utolsó három kitűnő tanulmányban azon-
ban a kor miatt mintha valaminek a végét érez-
nénk, az elszalasztott lehetőségeket és a csaló-
dást. A görögkatolikus püspökség felállításának
1881-es terve éppúgy „fűsbe ment”, mint Ort-
vay Tivadar egyháztörténész jobb megbecsülése
(egyetemi katedra, egyházi tisztség).

A 20. század elejétől az 1990-es évekig két fe-
jezetben összesen 18 tanulmányt olvashatunk
közel 260 oldal terjedelemben. A szerzőket te-
kintve a legfiatalabb kutatónak (Rétfalvi Balázs)
és a szerzők doyenjének (Rosdy Pál) sorai is itt
találhatóak. Ezen a ponton véleményünk szerint
nemcsak a fiatal nemzedékek és a már tapasztal-
taltabb egyháztörténészek közös munkájának
eredménye látható jól, hanem a lábjegyzetek ta-
nulmánya alapján a már korábban említett közö-
ségé is. Szép számmal lehet a Magyar Egyháztör-
téneti Enciklopédia és a Magyar Egyháztörténeti
Vázlatok munkáira utaló hivatkozásokat olvasni,
több helyen pedig a már megvédett doktori
disszertáció bibliográfiai adatai jelennek meg,
így is emelve a kötet szakmai rangját.

A kötet további jelentőségét adja, hogy az ün-
nepelt *curriculum vitae*ja után Ásványi Ilona és
Horváth Sára szorgos munkájának köszönhe-
tően olvasható a tudós főpap írásainak bibliog-
ráfiája. A könyvek, tanulmányok címeit nézve,
a folyóiratok, interjúk, bevezetők, köszöntők,
ajánlások hosszú sorát követve a történész és a
társadalmi felelősséget is szem előtt tartó főpap

képe rajzolódik ki előttünk. (Szerk. Somorjai
Ádám OSB és Zombori István; *Magyar Egyház-
történeti Enciklopédiai Munkaközösség*, Budapest,
2016)

JANZSÓ KÁROLY

TUSOR PÉTER: PÁZMÁNY, A JEZSUITA ÉRSEK Kinevezésének története, 1615–1616 (Mikropolitikai tanulmány)

Tusor Péter monográfiája Pázmány Péter élet-
művének egy „epizódjára” összpontosít: a jezsuita
Pázmány Péter bonyodalmas érseki kinevezését,
főleg annak *politikai háttérét* elemzi újabb doku-
mentumok felfedezésével.

Pázmány érseki kinevezésével kapcsolatban
újra megvizsgálta azt a központi kérdést: „*Jezsuita
maradt-e Pázmány mint érsek?*” Ezzel a címmel Lu-
kács László Rómában élt történész rendtársam
magyar nyelven egyszerűsítve, rövidítve össze-
foglalta alaposabb *francia nyelvű tanulmányunkat*,
amely a Rendtörténeti Intézet folyóiratában
(AHSI) jelent meg.¹

A fiatal történész, Tusor Péter ilyen előzmé-
nyek ismeretében, a rá jellemző „lendülettel” —
számos újabb történeti dokumentumot is felku-
tatva — újrabogozta Pázmány érseki kinevezé-
sének bonyolult történetét. Kicsit talán bonyolít-
totta is számtalan ismétléssel, az újat hozó
politikai és egyházipolitikai kitérőkkel. Szerencsére
végül a X., *Összefoglaló* fejezet átláthatóan vá-
zolja a kutatást.²

Muzio Vitelleschi generális és római munka-
társai — nevezetesen vikáriusa, az osztrák F. Alber
— egy ideig a Társaság Alkotmányára, a jezsui-
ták 4. fogadalmára hivatkoztak, amelyek értel-
mében az ünnepélyes fogadalmas csak pápai pa-
rancsra vagy felmentésre fogadhat el püspöki
méltóságot. Persze végül meghajoltak a pápai
döntés előtt. A Habsburg-párti Melchior Klesl bé-
csi püspök ötletéről (*pro forma* lépjen át a szo-
maszka rendbe) és V. Pál engedélyt adó brevéről
mi is beszéltünk.

Tusor Péter azonban nagyobb hangsúlyt fektet
a *Habsburg-diplomácia* erőfeszítéseire (Lodovico
Ridolfi római Habsburg-üggyvivő szerepe külön-
ösen fontos); joggal emeli ki a magyar katolikus
rendek és főpapok emlékiratát (élükön Hethesi
Pethe László és az ő megbízásából Partinger köz-
vetítését). (311–316.)

A *jezsuita* Pázmány érseki kinevezésének kés-
leltetését Tusor *főleg a magyar 1608/8. tc.-vel ma-
gyarázza* (47–56.), amely törvény „tiltotta, hogy je-
zsuiták egyházi javadalmat birtokolhassanak”.
A bécsi béke idevágó cikkét megerősítő, megle-
hetősen rövid 8. (koronázás előtti) cikkely ki-

mondja, hogy „a jezsuitáknak Magyarországon semmi állandó fekvő jószáguk és birtokjoguk ne lehessen”. Szerzőnk szerint tehát főleg ez magyarázza — a jezsuita rend ellenállása, valamint a Pázmány személye ellen indított rágalomhadjárat mellett — a nagyhatalmat birtokló *protestáns rendek* ellenállását a jezsuita kinevezésével szemben. „Ez az oka annak, hogy Habsburg-résről mindenképpen el kívánták érni: Pázmányt V. Pál még a kinevezés előtt vegye ki valamilyen módon a Jézus Társaságból.” (52.)³

Fontos új adalékkal szolgál Tusor arra vonatkozólag, hogy *miért éppen a szomaszka rendbe* való átlépést javasolta Klesl bécsi érsek Borghese bíborosnak 1616. január 11-én kelt levelében. (316sk.) Tusor szerint „a válasz egyszerű: a prágai nuncius, a Pázmány kinevezése mellett elkötelezett *Placido de Mara* éppen ekkoriban alapított a szomaszákáknak jól dotált kollégiumot dél-itáliai püspöki székhelyén, Melfiben. Innen jön tehát a kapcsolat.” (316.) Tusor részletesen kifejti az általa felkutatott dokumentumok alapján De Mara nuncius szerepét a terv megvalósításában, a Pázmány elleni rágalmak, feljelentések tisztázásában. (317sk.)⁴

Tusor Péter „mikropolitikai tanulmánya” Pázmány Péter érseki kinevezésének történetét az 1615–1616-os évekre összpontosítja; a szövevényes politikai és diplomáciai vonatkozásokat, a *Habsburg-ház és a Vatikán kapcsolatait* hosszan tárgyalja új dokumentumok alapján. De — amint Lukács Lászlóval megmutattuk — a Pázmány érseki kinevezése körüli bonyodalmak *hosszabb folyamatba* illeszkednek.⁵ Fontos a grazi professzor cenzúra-ügye és az 1610 után Felső-Magyarországon apostolkodó térítő elleni rágalmak („nő-ügy”: Balassáné Bakits Margittal való kapcsolata) miatt kitört lelki válsága, hiszen már Aquaviva generális engedélyét kérte, hogy átléphessen a karthauzi rendbe.

Tusor Péter így foglalja össze új monográfiája újdonságait: „A kutatás által eddig használt források eredetiben történő, kritikai, fontosabb esetekben filológiai igényű újraolvasása, illetve számottevő újabb dokumentáció hasznosítása az eddigiéknél részletesebb történeti rekonstrukciót tett lehetővé. Elvégzése során mindenekelőtt tisztázni tudtuk, hogy Pázmánynak érseki kinevezése előtt miért kellett átlépnie egy másik szerzetesrendbe.” (312.) Amint ezt már P. Óryval megmutattuk, valójában csak *pro forma* történt ez az „átlépés”, mert a jezsuita Pázmány csak novíciusjelölt volt a szomaszákáknál, de ott nem tett fogadalmat. Ha sajátos körülmények között is — pápai engedéllyel —, de egyházjogilag teljesen szabályosan lett esztergomi érsek. 1616. szeptember 28-i uralkodói kinevezésének elfogadá-

sakor a kánonokkal és lelkiismeretével összhangban járt el.

Végigkövetve bonyolult fejtegetéseit, dokumentumokkal alátámasztott érvelését, végül örömmel állapítottam meg, hogy Tusor Péter lényegében igazolta végkövetkeztetésünket: „Pázmány nemcsak személyes meggyőződése szerint, hanem jogerősen is jezsuita maradt.” („Collectanea Vaticana Hungariae, Classis I, vol. 13”, Gondolat Kiadó, Budapest – Róma, 2016)

SZABÓ FERENC SJ

¹Lásd Lukács László – Szabó Ferenc (szerk.): *Pázmány Péter emlékezete*. Róma, 1987, 197–267. Itt foglalta össze Lukács László francia nyelvű, alaposan dokumentált tanulmányunkat: *Autour de la nomination de Péter Pázmány au siège primatial d’Esztergom (1614–1616)*. Archivum Historicum Societatis Iesu 54 (1985) 77–148.

²A kötet a dokumentumok (339–390), a bibliográfia és az indexek után *angol nyelvű összefoglalót* nyújt (429–456) magyarul nem tudó olvasóknak.

³Tusor itt említi „az 1618. évi országgyűlésen háromszor is napirendre kerülő heves jezsuita-ellenes támadásokat”. Az udvar félelmei jogosak voltak, nem akarta felrúgni az 1608. évi 8. törvénycikkben rögzített megállapodást a rendekkel.

⁴Előzőleg bővebben: 25–45: „II/1. Ridolfi ügyvivő és De Mara nuncius tárgyalásai 1615 novemberéig.”

⁵Lásd a *Pázmány Péter emlékezete* című gyűjtőkötetben — Lukács László említett összefoglalója mellett — Óry Miklós SJ *Pázmány kegyelemvitája a grazi egyetemen* és Szabó Ferenc SJ *Pázmány hitelemzése a grazi De Fide traktátusban* című tanulmányt.

BALOGH GÁBOR: A RÓMAI KATOLIKUS EGYHÁZ ÉS A NEMZETISZOCIALISTÁK MAGYARORSZÁGON Főbb konfliktusalakzatok és modus vivendik

Az igen terjedelmes, több mint ötszáz oldalas összeállítás a szerzői előszó szerint azt tűzte ki célul, hogy bemutassa a hazai római katolikus egyház — elsősorban is a klérus —, illetve a nemzetiszocialista mozgalom egymáshoz és a környezetéhez való konfliktusos viszonyulását, a két fél között megfigyelhető konfliktusalakzatokat és modus vivendiket, főleg az 1931 és 1945 közötti időszakra összpontosítva. Arra vállalkozik, hogy a nagyrészt már ismert tényanyagot szociológiai fogalmak segítségével értelmezze, ám hangsúlyozza, hogy „morzsákat csipeget”, „csupán keresztmetszetét” (16.) kívánja adni a témának. Ugyanakkor érzékelhető az a törekvés,